

Asya: Dünya Sisteminin Yeni Merkezi

Andre Gunder Frank

Çeviri ve düzenleme: M. Zahit Atçıl

A. Gunder Frank

Bağımlılık Teorisinin en önemli kuramcısı olan Andre Gunder Frank 4 Ekim 2004 Pazartesi günü Bilim ve Sanat Vakfı'nda son kitabı *Reorient* ve bu bağlamda Osmanlı'nın Dünya Tarihindeki yeri hakkında çok bilgilendirici bir konuşma yaptı. Bu konuşma Frank'ın yaptığı son konuşmalarından biriydi. 2005'in yaz aylarında İstanbul'da Bilim ve Sanat Vakfı'nın düzenleyeceği 'Osmanlı ve Dünya Sistemi' konulu bir atölye çalışmasına katılacağını ifade ederek Türkiye'den ayrılmıştı. Ancak yaz mevsimi gelmeden gözlerini dünyaya kapadı.

Andre Gunder Frank 1929'da Berlin'de doğdu. Dört yaşındayken ailesiyle Nazilerin iktidara gelmesi nedeniyle İsviçre'ye gitti ve 1941'de ailesi Amerika'ya yerleşti. Chicago Üniversitesi'nde İktisat okuduktan sonra 1957'de aynı üniversitede Sovyet Tarımı üzerine doktorasını tamamladı. 1957-1962'de Michigan, Iowa ve Wayne State üniversitelerinde öğretim görevlisi olarak çalıştı. 1962'de Latin Amerika'ya gitti ve Brasilia Üniversite-

si'nde Doçent oldu. 1968'de Şili'de Santiago Üniversitesi'nde Sosyoloji Profesörü oldu. Şili'de Salvador Allende hükümetinin reformlarında aktif rol aldı. 1973'teki askeri darbeden sonra Avrupa'ya göç etti. 1978'e kadar Almanya Starnberg Enstitüsü'nde, 1981'e kadar East Anglia Üniversitesi'nde ders verdi. 65 yaşında emekli olduğu 1994 yılına kadar ABD, Brazilya, Şili, Meksika, Belçika, Almanya ve Fransa'da çeşitli üniversitelerde misafir profesör olarak ders verdi. Bu tarihe kadar 20'ye yakın farklı üniversitede siyaset bilimi, antropoloji, sosyoloji, iktisat, uluslararası ilişkiler bölümleri ve birçok interdisipliner programda ders verdi ve araştırmalarda bulundu.

Bugüne kadar iktisat teorisi, toplumsal ve siyasi tarih, çağdaş dünya sistemi, az gelişmişlik ve üçüncü dünya üzerine 30 dilde 1000'in üzerinde yayımlanmış eseri bulunmaktadır. Özellikle 'az gelişmişliğin gelişmesi' üzerindeki çalışması çok ses getirdi. 1993'te Barry Gills ile hazırladığı *Dünya Sistemi: Beş Yüzyıllık mı, Beş Binyıllık mı?* kitabı, mevcut Modern Dünya Sistemi literatürünün ana çizgisine muhalefet ettiği için eleştirildi. Daha sonra 1998'de yayımladığı *ReORIENT: Global Economy in the Asian Age* kitabıyla da Asya merkezli bir dünya tarihi perspektifi sundu. Yayımlanmış eserlerinden bazıları şunlardır: *Capitalism and Underdevelopment in Latin America*, *Latin America: Underdevelopment or Revolution*, *Sociology of Development and Underdevelopment of Sociology*, *World Accumulation 1492-1789*, *Ekonomik Kriz ve Az gelişmiş Ülkeler*, *The Centrality of Central Asia*.

Mustafa Özel: Kıymetli misafirler, *Latino* profesör olarak bilinen Andre Gunder Frank'ı size takdim etmekten onur duyuyorum. Üniversite öğrencisiyken, profe-

sör Frank'ı Latin Amerikalı sanıyordum ve onun Alman olduğunu öğrenince hayal kırıklığına uğramıştım. Büyük sosyal bilimci Max Weber'in etkisiyle Almanlara

mesafeli duruyordum, çünkü Almanların aşırı Avrupamerkezci bir yaklaşımı vardı. Ve Latino profesör Frank hayatının ilerleyen yıllarında Almanları, Amerikanları ve dünyadaki diğer Avrupamerkezci yaklaşıma sahip olanları yeniden hizaya sokmaya (reorient), *yeniden şarklılaştırmaya* başladı. Bugünkü konuşmanın konusu 'sosyal bilimlerin yeniden şarklılaştırılması' olacaktır.

Andre Gunder Frank: Bir kültür antropologu olan Sydney Mintz ile elli yıldan fazla bir süredir karşılıklı bir tartışma içerisindeyim. Mintz kültürün belirleyici olduğunu söylüyor ve ben elli yıldan fazla bir süredir yapının belirleyici olduğunu savunuyorum. Her ikisi de belirleyicidir. Fakat ben yapının kültürden daha çok belirleyici olduğunu düşünüyorum. Eğer biz bu odada bulunuyorsak, ben burada oturuyorsam ve siz karşımda oturuyorsanız, yuvarlak bir masa etrafında oturan bir odada var olabilecek yapısal özellikler bu odada bulunmamaktadır. Bizim bu odada, karşılıklı oturduğumuz bir odada yapabileceğimiz değerlendirmeleri yapabilmemiz mümkün değildir. Dolayısıyla, sosyal yapı kadar fiziksel yapı da belirleyicidir. Yapı kültürü etkiler, çünkü kültürel içeriği etkiler.

Kırk yıl önce, Brezilya'da eski bir saray olan ve başkentin Brasilia'ya taşınmasından önce Dışişleri Bakanlığı konağı olarak kullanılan Itamatari Kütüphanesi'ne gitmiştim. Dışişleri Bakanlığı hâlâ Itamatari olarak tanınıyor, bu sanırım kültürün etkisi, çünkü başka bir şehre taşındı fakat hâlâ aynı ismi taşıyor. Orası Rio'da bana uygun en iyi kütüphaneydi. Orada iki farklı başlıkta iki bölümden oluşan birşeyler yazdım. Biri kapitalist az gelişmişlik hakkındaydı ve 1963'te yazılmıştı ama 1975'e kadar ortaya çıkmadı. Diğeri de sosyolojinin gelişimi ile ilgiliydi. Onun tam adı da *Sociology of Development and Underdevelopment of Sociology* (Gelişme Sosyolojisi ve Sosyolojinin Az gelişmişliği) idi.

Bu hemen hemen bütün dillerde yayımlandı. Esas itibarıyla Weber'in ve savaş sonrası gelişme çalışmalarına hakim olan özellikle Amerikan Webercilerin bir eleştirisiydi. Bu makale sosyal bilimcilerin az gelişmişliği, yapıdan ziyade kültürün bir niteliği olarak gören Weberyan ya da Weber'in türevi analizlerinin bütünüyle yanlış olduğunu söylüyordu. Her şeyden önce az gelişmişlik bir durum değil bir süreçtir. İkincisi az gelişmişlik bir yere veya belli halklara özgü bir nitelik değil, gelişmenin zıddıdır. Özellikle de kapitalist gelişmenin.

Dolayısıyla, kapitalist gelişme aynı zamanda az gelişmişliği de meydana getirmesi, birinci olarak Weberyan ideal tiplerin ikinci olarak da Amerika'da yazar ve akademisyenlerin bana söylediği ferî ideal tiplerin tamamıyla reddedilmesiydi. Weberyan bir teorik çerçeve ile, siz kapitalist az gelişmişliği anlayamazsınız ve az gelişmişliği çözmek için bir politika geliştiremezsiniz. Ancak kapitalist dünya sisteminin bütünü, bu dünya sisteminin birbiriyle ilişkili olarak bir yerde gelişmişlik bir yerde az gelişmişlik üretmesini anlarsanız ve doğal olarak da 1960'lardan beri mevcut olan Dünya Sistemi terminolojisini kullanırsanız bunları yapabilirsiniz.

Sonra az gelişmişlik üzerine jixo bulmacasına benzeyen bir ders kitabı hazırladım. Jixo bulmacasının ne olduğunu biliyorsanız, küçük parçaları bir araya getirip büyük bir şekil elde ediyorsunuz. Ben de bu kitapta dünyanın farklı bölgelerinden bir araya gelmiş bir bağımlılık teorisi inşa ettim. Sonra bu kitaba bir giriş yazmaya giriştim ve giriş iki cilt oldu. Kimse bu kitabı yayımlamak istemedi, çünkü büyük bir yayınevi için fazla radikal bir kitap; küçük bir kitapçı içinse fazla pahalıydı. Cambridge University Press'ten tarihle alakalı olan ilk kısmını basabileceklerini söylediler ama başlıkta da "Bu Marksist bir çalışmadır," şeklinde bir ibare olmasında ısrar ettiler. Ben de "Bu Marksist bir çalış-

ma değildir,” dedim ve anlaşımadık. Sonuçta bu kitap hiç basılmadı, bu belki de kısmen benim hatamdı.

Dolayısıyla, 1963'teki kapitalist azgelişmişlik kuramının bir devamı olan giriş iki kitap oldu. Bu iki kitap “1492'den günümüze kapitalist gelişmişlik ve kapitalist azgelişmişlik” hakkındaydı. Tabii, çalışmalarımı yaptığım Şili'de darbe olduğunda 1800'lere kadar ancak gelebilmiştim. Dolayısıyla ben de kitabıma *World Accumulation: 1492 to 1789* (*Dünya Sermaye Birikimi: 1492-1789*) ismini verdim. Zannederim herkes bugün onu hatırlar. Bu kitaba en azından 1793'teki 'daimi iskan'a kadar Hind kapitalist azgelişmişliğini inceleyebildiğim bir bölüm dahil ettim. Şili'deki darbe yüzünden daha ötesine geçemedim.

1972'de de iki nedenden ötürü bağımlılığın 'uzun süreli bağımlılık' olduğunu söyledim. Birincisi, 1972'de UNCTAD'ın toplantısı Şili'nin San Tiago şehrindeydi ve Afrika'dan birkaç temsilci azgelişmişliğin gelişmesinden bahsediyorlardı. Ben de eğer bu ifadeler ve kavramlar, önemli kişilerce kabul ediliyorsa, benim yoluma devam etme zamanım gelmiştir, dedim. Bu birinci neden. İkinci neden de, yeni bir dünya sermaye birikimi krizi başlamış olduğundan, ben uzun süreli bağımlılık kuramını ortaya attım ki bağımlılık varlığını sürdürmekte ve daha da kötü hale gelmekteydi. Fakat, bağımlılık öldü, çünkü bağımlılık artık dünyanın yeni kapitalist krizine çözüm olabilecek bir politika üretme yetisini kaybetmiştir. Bu, dostum Samir Amin'in yayımladığı *Accumulation on a World Scale* (Dünya Ölçeğinde Sermaye Birikimi) isimli kitabıyla aynı zamana denk gelmişti.

Sonra 1789 veya kabaca 1800'e kadar incelemede bulunduğum kitabıma devam etmeye karar verdim. Tabii bu tarihten başlayıp geriye doğru giderek. Bu Marks ve Amerikan Sinolojisti John King Fairbank tarafından zaten benimsemiş bir kaideydi. Yani, eğer tarih ça-

lışmak istiyorsanız, sondan başlayıp geriye doğru çalışma kaidesiydi. Benim 1492 tarihini aldığım gibi bir tarih alırsanız, sonra bu tarihi nasıl keşfettiğinizi anlamakla uğraşılırsınız, ta ki bunun keyfi bir tercih olduğunun farkına varana kadar. Dolayısıyla, bir tarihten başlayıp ileri gitmek değil bu günden veya bir tarihten başlayıp geriye doğru gitmek zorundasınız.

Sonra 1972-73'te başlayıp 1993-94'e kadar bu şekilde çalışmaya devam ettim. Yirmi yıl mesaimin tamamını dünya ekonomik krizi üzerine çalışmaya ayırdım, fakat kimse gerekli önemi vermedi. Ancak hâlâ en iyisini yazdığımı düşünüyorum ve doğrusu dünya krizi üzerine yazdığım iki ciltlik kitap bu yıllarda basılan herhangi bir kitaptan daha iyi olmakla kalmayıp hepsini bir araya koyduğunuzda da onlardan daha iyiydi. Jeffery Thomas'tan başka kimse böyle düşündüğünü belirtmedi. Hatta kitabı kimse bilmiyor bile. Benim söylediğim şeyler popüler değil. Benim öngörülerim Dünya Bankası'nın, İMF'nin, OECD'nin, BM'nin vs. öngörülerinden daha iyi olagelmıştır, çünkü onlar iyimser ekonomik öngörü yapmaktan bazı çıkarlar sağlamışlardır. Benimse gerçeği olduğu gibi söylemek hususunda hiç bir çıkarım olmadı.

Eşim, (karşısındaki eşini kastederek) yok bu eşim değil bir önceki eşim bana dedi ki, “senin çok yazman, senin analizlerinin diğerlerinden daha iyi olmasından değil senin daha karamsar olmandan kaynaklanıyor. Bu bir loto gibidir. Eğer karşındakine 'lotoyu kaybedeceksin' dersin 'kazanacaksın' dediğinde yazacağından daha fazla yazman muhtemeldir.” Bu da eşimin benim analizlerimi analiz etmesi. Benim kendimi analiz etmem daha değişti. Siz bu ikisinden birini seçebilirsiniz.

Birkaç şey oldu. Bir tanesi kent sosyologu Janet Abu-Lughod'un tarih üzerine bir kitap yazmasıydı. Bu kitapta 13. yüzyılda Avrupa'nın hegemonyasından ön-

ce bir Dünya Sistemi olduğunu söylüyordu. Bu arada söylemeyi unuttum, benim önceki kitaplarım Dünya Sistemi hakkındaydı ve ben geriye doğru diğer Dünya Sistemlerini çalışmak istiyordum. Fakat geriye hiç gidemedim, çünkü son dönem üzerine çalışmayı sürdürmüştüm. Kısaca, Janet Abu-Lughod bu kitabı yazdı ve Wallerstein'in öne sürdüğü tarihten çok önce ve hatta 13. yüzyıldan önce de Dünya Sisteminin var olduğunu ifade etti. Wallerstein'in müsveddelerini okudum ve kitabın birinci baskının arka kapağına Braudel ve Eric Wolf'un notlarının yanına "Doğuştan bir klasik" şeklinde bir not yazdım. Abu-Lughod ise Wallerstein'in 1450'de başladığı zamandan önce de Dünya Sistemi'nin var olduğunu söylüyordu. Birkaç kişi bu Abu Lughod'un kitabı üzerine 'kitap tanıtımlarının' olacağı bir derleme esere bir eleştiri yazısı ile katkıda bulunmam konusunda ısrar ettiler. Düşündüm ve birkaç şey yazdım. Yazdıklarımın birisi, 13. yüzyıldan önce var olan Dünya Sistemi 1450'den sonra başladığı söylenen Dünya Sisteminden farklı olmayıp, onun bir önceki aşaması olduğuydu. Avrupa dünyanın geri kalan kısmındaki gelişmelerin sonucunda ortaya çıktı. Bu konuda ayrıntıya girmek istemiyorum ancak bir tartışma ortamı olursa ayrıntıya girebilirim.

Dolayısıyla ben Dünya Sisteminin 1300'lerde de başlamadığını, fakat mesela 1000 yılında filan başladığını belirttim. Bu işte geriye doğru çalışmadı. 20-25 yıl günümüzü çalıştım, kimse ilgi göstermedi, ben de geçmişe çalışmaya karar verdim. Esasında ondan sonra geriye doğru çalışmaya ve elde edilen delilleri analiz etme kabiliyetim ölçüsünde ilerlemeye başladım. Ve *The World System from 500 to 5000* kitabımı yazdım. Bu kitabın kısa ve özlü bir okuma kitabı olmaması durumunda, kimse yayımlamaya yanaşmadı. Biz de bizimle aynı fikirde olan birkaç kişiyle, Immanuel ve Samir gibi bize katılmayanların iştirak ettiği bir

kitap yaptık. Janet Abu-Lughod her iki cephede de yazmak istedi.

Benim kitabım gibi dünya gümüş akımını çalışan iki dost California'da ders veriyordu. Ben de California ekolüne minnettarım, çünkü kitabımı University of California Press bastı. Maalesef, California'da değilim. Keşke olsaydım. İşte bu California Ekolü dünya tarihini ve özellikle Doğu Asya tarihini tepetaklak bir okumayla anlamaya yöneliyor. Doğu Asya tarihini tepetaklak etmekle aslında dünya tarihini tepetaklak etmiş oluyorlar. Benim Çin üzerine yazdığım kitap hakkında konuşan herkese "Hayır bu Çin kitabı değil, bu dünya tarihi kitabıdır," diyorum. Ortadaki Çin dünyasına bakarak keşfettiğim gibi, Orta Krallık hakikaten en azından 1800'lere kadar ortadaydı. Dolayısıyla bu kitap 1800'lere kadar olan tarihi kapsıyor.

Sonra eski eşim öldü, ben de şu an burada oturan yeni eşimle evlendim. Yeni eşim bana her gün beş defa onun hatırına bir kitap yazmam konusunda ısrar ediyordu. Ben de *Re-Orient* kitabımı yazdım. Re-orient üç anlama geliyor. Birincisi, bugünkü dünyanın şarkılaştırılması (yeniden yönlendirilmesi) İkincisi, dünyanın merkezi en azından 1800'e kadar Asya'ydı, merkez diye bir şey varsa tabii. Üçüncüsü de, Marks ve Weber'in söyledikleri ışığında gelişen tarih ve toplumsal kuram çalışmalarını yeniden yönlendirmemiz gerekiyor. Bu adamların hepsi yanılığın içindeydi ve bizim bu çalışmalarını farklı bir şekilde yapmamız gerekiyordu. Sonra ben de gene 1750'den başlayıp 1914'e ve belki daha ilerisine kadar gitme fikri ile 19. yüzyılın yeniden yönlendirilmesi üzeri çalışmaya başladım.

Bu arada kısa bir parantez açalım. Dün Richard Falk oturumların birinde yeni bir siyasi kavram kümesine ihtiyacımız olduğunu belirttiğinde birkaç tane teklif olmuştu ama birini unuttuğum. O da Falk'un tek kabul ettiği kelime olan 'Ortadoğu'ydu. Ortadoğu kültürel, yapı-

sal, siyasi ve ideolojik olarak yüklü ve çok tehlikeli bir terimdir. Köprü'nün öteki başında Batı Asya veya Güneydoğu Asya fakat kısaca Batı Asya var, Ortadoğu değil. Ortadoğu sömürge dönemi 'Yakındoğu' kavramının İkinci Dünya Savaşı sonrası üretilen yeni biçimidir. Her ikisinde de bu bölge nereye yakın veya neresi ile neresinin ortasında bulunuyor? Avrupa'ya yakın ve Avrupa ile başka bir yerin ortasında olan bir yer. Şimdi, eğer merkez Çin ise, bu bölge 'Ortadoğu' değil 'Ortabatı' olacaktı. Dolayısıyla, ben 'Ortadoğu'nun siyasi bir kategori olduğunu ve kavram kümesinden de atılması gerektiğini düşünüyorum. Bu sefer olduğu gibi kullanılmamasını öğütlemenin dışında ben bu kavramı asla kullanmam.

Her neyse uzun lafın kısası, eşim Allason için yazdığım kitabın başlığı *Reorient the 19th Century* olacak. Pomeranz ve Gunder Frank'ın bahsettiği büyük dönüşüm veya başka bir deyişle Asya'nın üstün olduğu bir dünyada Avrupa'nın aniden üstün olması nasıl gerçekleşti? Montesquieu'dan Marks, Weber, Wallerstein ve Frank'a kadar yapılan açıklamaların hepsi yanlış. Onlar da, ben de yanıldık. *Reorient* kitabımda Hindistan'da değişimin 1730'da çoktan başladığını söylüyordum. Sonra Abu-Lughod Doğu'nun gerilemesinin Batı'nın yükselişinden daha önce geldiğini söyledi. Ve ben bunu Abu-Lughod'un dediği zamandan daha geç olduğu kaydıyla kabul ettim. Bu ikisi birbiriyle alakalı elbette, ancak Hindistan'da bu dönüşümün 18. yüzyılın ikinci üçte birlik kısmında çoktan başladı. Çin'de ise 1800'den sonra gerçekleşti. İran hakkında çok şey bilmiyorum.

Osmanlı İmparatorluğu meselesini de burada tartışmak istiyorum, yani siz bana anlatacaksınız. 'Osmanlı'nın gerilemesi' yanlış bir tartışmaydı ve hatta bazıları herhangi bir gerilemenin söz konusu olmadığını söylüyor. Her neyse, *Reorient*'te 1760'tan sonra bir gerileme

olduğunu görmüştüm. Fakat şimdi dünyanın bütününe bakmalıyız çünkü bütün, parçadan daha fazla bir şey ifade eder ve parçaları da biçimlendirir. Parçalar arasında çeşitlilik yaratır ve parçalar arasındaki ilişkileri şekillendirir. Bu yüzden, bütünü ve bu bütünün yapısını çalışarak işe başlamalı ve parçalara öyle bakmalıyız.

Bu kitap her ikisini de yapıyor. Parçalara bakıyor, bütüne bakıyor ve niçin 19. yüzyılda Batı geliştirdi ve Doğu azgelişti sorusuna anlamlı bir cevap vermek için parçaların bütün tarafından nasıl etkilendiğine bakıyor. Çok satan kitaplar listesinde adı geçen David Landes gibi Batı'nın gelişip Doğu'nun az gelişmesinin daha önce hatta 1400'lerde başladığını iddia edenlerden başka bazı kişiler de zımnen Avrupa'nın gelişmesinin Judeo-Hıristiyan değerlerin üzerine inşa edildiğini ve bu durumun M.Ö. 1200'lerde Musa'nın Tur Dağı'na çıkması veya İsa'nın 2000 yıl önce doğması ile geldiğini iddia ediyorlar. Bunların hepsi tamamen safsatadır. Uzun lafın kısası, benim kitabımda 19. yüzyıl dünyasına bakarak bulduğum şey gerilemenin 1870'ten önce başlamadığıdır. Dün bir konuşmacı 1880'de başladığını söyledi. Kimdi o?

Dinleyici: Cemil Aydın.

Andre Gunder Frank: Bu konuda kendisiyle görüşmek isterdim, çünkü elbette ben de 1880'de 1870'te olduğundan daha fazla gerileme belirtisi görüyorum ama bu on yıllık fark konusunda fikir alışverişinde bulunabiliriz. 1760 veya 1770'lerde başladığı kabul edilen Sanayi Devrimi'nden yaklaşık bir yüzyıl sonrasına denk geliyor. O bu tarihi 'dünya tarihinde radikal bir kopuş' olarak isimlendirmişti. Dünya tarihinde radikal kopuşun 1880'de gerçekleştiğini söylüyordu, ben de 1870 diyorum. Belki siz beni ikna edersiniz. Fakat bu herkesin söylediğinden tamamen farklı bir şey. Bu Batı'nın üstünlüğünün beş veya iki yüzyıl

değil bir yüzyıldan da daha az olduğu anlamına geliyor, çünkü 20. yüzyılın ikinci yarısında Çin'in özgürleşmesi ve Hindistan'ın bağımsızlığından beri, Doğu Asya, Batı'nın iki katı hızla büyümektedir. Bütün bir yarı yüzyılda, Asya'nın büyümesinin Japonya'daki krize rağmen Batı'ninkinden kat-be-kat hızlı olacağı fikrini veren birçok delilimiz var. Ve dolayısıyla dünyanın şarklılaştığına dair birçok delilimiz var. Bu yüzden Batı'nın üstünlüğü, esasında dünya tarihinde kısa bir ara dönemdir.

Eğer Türkiye tarihin biraz ötesine bakmak durumundaysa, her ne kadar Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmesi tarafı olsam da, Türkiye'nin geleceğin Avrupa'da değil Asya'da olduğunu anlaması gerekiyor. Ve Avrupa Birliği üyesi olmak için Türkiye'nin 'Asyalılığı' veya Asya politikaları feda edilmemelidir.

Dolayısıyla, benim birinci olarak demek istediğim bu değişimin herhangi bir kişinin dediğinden daha geç gerçekleştiğidir. Bu konuda benimle aynı fikirde olan Cemil Aydın'ı da tebrik ediyorum.

İkinci olarak söylemek istediğim şey de 1870 veya 1880'de bu değişimin nasıl ve niçin olduğu ile alakalı. Şu Amerikanların 'konum, konum, konum' diye söyledikleri şey bir gerçektir. Örneğin, bir lokantada önemli olan şey orada ne kadar leziz yemek pişirildiğinden ziyade onun nerede konuşlandığıdır. Gelişme için önemli olan şey de konumdur. Bu sadece coğrafi konum değil, aynı zamanda yapısal konumu da içeriyor. İstanbul belki de en iyi örnektir. Sadece coğrafi konumu değil aynı zamanda bütün sistem içindeki yapısal konumu bu şehri iki bin yıldır önemli yapmıştır. Bu 18. ve 19. yüzyıllardan başlayarak gelen ve özellikle 1870-1880'den sonraki dünyadaki çok taraflı ilişkilerin oluşturduğu bir konumdur. Değişik yerlerin ve insanların sahip oldukları konum, dünyada gelişme avantajını elde etme veya edememenin en önemli belirleyicisidir.

Diğer ilke de bunun tam karşısı olan 'Entropi'dir. Entropi büyümenin sonunda oluşan düzendir. Kabaca söylersek, dünyadaki gelişmeden elde edilen fiziksel ve toplumsal entropi, ikili ilişkilerle kalmayıp çok taraflı karmaşık ilişkiler aracılığıyla Kuzey'den Güney'e ihraç edilen bir entropidir. Ruanda, Burundi, Kongo veya şimdilerde Sudan'da olanlar, bu bölgedeki insanların sahip olduğu Weberyan özelliklerin sonucu değil; birinci olarak genel yapının içinde buldukları konumun, ikinci olarak da Kuzey'in kendi entropisini ve aksaklıklarını Güney'e ihraç edebilme yeteneğinin sonucudur. İkinci Dünya Savaşından beri dünya sanki barış içindeymiş gibi gözüküyor. Fakat eğer sadece Kuzey'e bakarsanız bu böyle. Doğrusu, Güney'de sayısız iç savaş vardı ve bunların çoğu da Amerika ile Sovyetlerin kıskırtması ile olan savaşlardı. Ayrıca bunlar Kuzey'de üretilen karmaşa entropisinin dağılma şeklinde Güney'e ihraç edilmesinin ifadesi olan savaşlardır. Genel anlamda bu, 19. yüzyılın sonunda gerçekleşti. İşte bu faktörlerde, Batı'nın üstün olup Doğu'nun üstün olamadığı Büyük Dönüşümün nedenlerini arıyoruz ve bulmayı umuyoruz. Bu aslında konuştuğumuz herşeyin Avrupa'da başladığını vazedenden perspektif ve görüşten tamamen farklı bir şeydir.

Marks'ın Asya Tipi Üretim Tarzı ile söylediği şey şudur: Bu halklar durağandır, kendi başlarına hiçbir şey yapamazlar ve 'medenileştirme misyonu' ile onları ayağa kaldırmak için 'Beyaz Adam'ın Sorumluluğu' gelene kadar beklemeleri gerekir. Şimdilerde Tony Blair ve George Bush'un bombalarla söylediği şey de budur. Kesinlikle tarihte bu ideolojinin hiç bir dayanağı yoktur. Şimdi, benim yapmaya çalıştığım şey 'daha bilimsel' bir tarih yazmaktır.

Bu noktada, Sydney Mintz ile benim aramdaki fark olarak kendimin hayattaki son tarihsel materyalist olduğumu düşünüyorum. Marks bir tarihsel materyalist değildi. Marks bilincin yapısal durum tarafından belirlendiğini söyle-

diğinde tarihsel materyalistti ama sınıf mücadelesinin tarihin motoru olduğunu söylediğinde ise tarihsel materyalist değildi. Ayrıca, bu dediği de yanlış. Sınıf mücadelesi hiçbir zaman tarihin motoru olmadı.

Ahmet Davutoğlu: İdeolojik materyalizm.

Andre Gunder Frank: Evet, ideolojik materyalizm. Benim yuvarlak bir masa etrafında yapmak istediğim sizin Osmanlı İmparatorluğu'nda ne olduğunu, bir gerilemenin olup olmadığını ve Tanzimat'ın bir gelişme dönemi olup olmadığını bana anlatmanızdır. Bir araya gelelim ve bu önemli konuyu tartışalım. Sana Çin'in İkinci Afyon Savaşı'ndan sonra girdiği 'kendini güçlendirme' dönemi ile Osmanlı'da Tanzimat arasında bir analogi kurulabilir. Bu nereye kadar sürdürülebildi? İngiltere ile Osmanlı arasında korumacılığı yasaklayıp İngiliz tekstilinin Osmanlı'yı işgalini kolaylaştıran 1838'de imzalanan eşitsiz anlaşmaların önemi ne kadardı? Fakat bu Anadolu'daki tekstil sanayiini yok edemedi.

Evet bunlar benim sorularım. Cevap veya cevaplar nelerdir? Tartışma ne seviyede bulunuyor? Buradan bu konuda uzman birisi ile akşam yemeği yemeğe gideceğim (Huricihan İslamoğlu'nu kastediyorum).

Mustafa Özel: O size cevapları verir.

Andre Gunder Frank: Fakat ben buraya cevap almaya geldim. Huri ile biz bu gibi şeyler tartışırken tanıştık. O bana *Reorient* kitabımı yazmam için bazı materyaller vermişti. Sonra dost olduk ve şimdiki konuşmak için başka konularımız da var. Sizinle de dost olmayı isterim.

Sizin arkadaşınızın 'dünya tarihinde radikal bir kopuş' olarak nitelendirdiği dönemde Osmanlı'da ne oldu? Büyük dünyanın bu küçük parçasında?

Ahmet Davutoğlu: Benim bir teklifim var. Belki başka bir toplantı düzenleriz

ve hem Osmanlı'da ne olduğunu hem de sizin *Reorient* kitabınızı tartışırız. Bunun yanında bir diğer önemli soru da sadece Osmanlı'nın gerilemesi değil aynı zamanda sizin dediğiniz Asya-merkezli dünyada Osmanlı'nın yükselmesidir. Maalesef birçok dünya tarihçisi Osmanlı'nın sadece 19. yüzyılda değil 18. ve hatta 16. yüzyıldaki rolünü ihmal ediyor. Esas soru Osmanlı'nın herhangi bir iktisadi bütünlüğü olmadan, kültürel intibak ile ve jeopolitik beka ile nasıl altı yüzyıl hayattta kalabildiğidir. Maalesef, dünya tarihçilerinin büyük teorileri Osmanlıları ihmal ediyor.

Andre Gunder Frank: Fakat *Reorient* ihmal etmiyor. Eğer Türkiye'de bastırabilirsem, Osmanlı'nın inkişaf ettiğini görürsünüz. Bu çok çok önemli.

Ahmet Davutoğlu: Biz sizin yaklaşımınızı biliyor ve önemsiyoruz. Fakat soru sadece Osmanlı'nın gerilemesi değil aynı zamanda yükselmesi meselesini de içeriyor. Klasik dönemde Osmanlı'nın Çin ve diğerleri arasındaki yeri neydi? Toynbee Osmanlılar niçin bu kadar uzun yaşadı sorusunu sorar. Fakat cevabı çok basite indirgemıştır. İbn Haldun'un şemasına başvurur ve İbn Haldun'a göre göçebe halkların kurduğu bir devletin üç nesil devam ettiği şeklindeki yaklaşımına göre analiz yapar. Bu şemanın tek istisnası Osmanlı'dır. Toynbee çapında bir tarihçi daha derin bir analiz yapmalıydı.

Andre Gunder Frank: İbn Haldun'un üç nesil süren hanedanlık fikri de saçma. İbn Haldun büyük bir bilgin, tabii bu fikir dışında.

Ahmet Davutoğlu: Toynbee, İbn Haldun'un sadece bu kısmını dikkate alıyor.

Andre Gunder Frank: İbn Haldun da benim gibi yanlış olabilir!

Ahmet Davutoğlu: Fakat sizin *Reorient* kitabınız gerileme paradigmasına eleştiri

rel yaklaşıyor. Belki biz kendi tarihimizi bu perspektiften, Osmanlı'nın Asya'nın bir uzantısı ve de Batı'nın bir periferisi olduğunu kabul etmeyerek yeniden yazabiliriz. Osmanlı'nın yükseliş dönemi için Asya'nın bir uzantısı ve onun gerilemesi dönemi için de Batı'nın periferisi anlayışını bırakmamız gerekiyor. Osmanlı'nın altı yüzyıl nasıl hayatta kalabildiğini açıklamak için kendine ait belli yapıları vardı. Ve eğer siz 19. yüzyıla kadarki bir yapıdan bahsediyorsanız, belki Osmanlı'nın siyasi hegemonyası bizatihi bir yapı olabilir.

Andre Gunder Frank: Fakat Osmanlı'nın yapısını Osmanlı'nın ve özellikle İstanbul'un bütün dünyanın içindeki konumundan ayrı düşünemezsiniz. İran'la sürekli savaşları vardı. Değil mi?

Ahmet Davutoğlu: Geleneksel yaklaşıma göre, bu gerileme Osmanlıların 1683'te Viyana Kuşatması'nda yenilmesi ile başladı.

Andre Gunder Frank: Bu tamamen saçma bir şey.

Mustafa Özel: Bildiğim kadarıyla 19. yüzyılın sonuna kadar Osmanlı imalat sanayii rekabet gücünü kaybetmiş değildi.

Andre Gunder Frank: İşte benim de bulduğum bu. Bana söylediğiniz şeylerin hepsi ilgimi çekiyor ve muhtemelen hepsi de doğru şeyler. Yalnız, Osmanlı ne zaman kapitalist sisteme entegre oldu dediğiniz zaman bu şu soruya benzer: "Karını dövmeyi ne zaman bıraktın?" Bu sorunun cevabı da "Ben evli değilim," olmalıdır. Yani, bu tamamen anlamsız bir soru. Çünkü, Osmanlılar her zaman entegre olmuştu zaten. Onların dünyadan kopuk olduğu hiçbir zaman olmadı. Binlerce yıldır herkes entegre olmuş haldeydi. Bu sizi Marks'ın, Weber'in, Braudel'in, Wallerstein'in ve hatta birinci Frank'ın yönlendirmiş olduğu analitik bir hatadır. Bu soru yanlış bir

sorudur. Bu soru konuştuğunuz tarihi analiz etmenize yardımcı olmaz, tersine konuyu daha da karıştırır.

Siz şimdi "Osmanlı nasıl hayatta kaldı?" diye sorarsanız, ben de size Osmanlı'nın kendi başına hayatta kalmadığını, etrafındaki düşmanlar ve dostlarla var olduğunu söylerim. Dolayısıyla, elbette Osmanlı dünyaya entegre olmuş bir haldeydi. Tabii ki, Osmanlı devletinin özellikleri onun diğerleriyle olan ilişkiyle alakalıydı ama o dünyada tek başına var olmadı.

Ahmet Davutoğlu: Bu yüzden bizim küresel bir tarihe ihtiyacımız var.

Andre Gunder Frank: Evet, bu yüzden bizim küresel bir tarihe ihtiyacımız var. Eğer bu olmazsa bir parçanın bütüne katılımını oluşturan faaliyetlerinden müteşekkil tarihini anlayamazsınız, çünkü bütün parçayı etkiler. Osmanlı'nın ne zaman entegre olduğu sorusu Wallerstein'cı bir sorudur ve Çağlar Keyder bu soruya cevap vermeye çalışıyor. Fakat cevaplar aptalcadır, çünkü soru aptalca. O hiçbir zaman entegre olmadı.

Son olarak size söylemek istediğim şeyi belki söylememeliyim, çünkü bu bazı arkadaşlarımı provoke ediyor. Söylediğim gibi, 'kapitalizm' kavramı da siyasi ve toplumsal kelime dağarcığından çıkarılmalıdır, çünkü meseleyi sarileştirmekten ziyade bizi yanlış yönlendiriyor. O sizi, Osmanlı ne zaman entegre oldu sorusunu sormaya yöneliyor. Osmanlı asla birdenbire kapitalist olmadı, çünkü Avrupa'da kapitalizm olgunlaşırken Osmanlı da olgunlaştı. Bu tarihsel olarak tamamen yanlış anlaşılıyor. Marks bu konuda yanılmıştı. Onu takip eden herkes de esas itibariyle yanıldı.

Mustafa Özel: Latino profesöre çok teşekkür ediyoruz. Onu dinlemek bizim için büyük bir zevk oldu. Küresel tarih çalışmalarından kendisine başarılar diliyor, sağlıklı günler temenni ediyoruz.